

Pauli Kettunen

Poliittisen historia poliittisessa historiassa

Kirjoitus on virkaanastujaisluento Helsingin yliopistossa 14.5.2003.

Poliittisen merkitys – poliittinen ja historiallinen kysymys

Poliittiset asiat näyttävät olevan keskikokoisia. Suomalaisessa julkisessa keskustelussa esiintyy tavan takaa näkemys, että jotkut asiat ovat liian isoja ja tärkeitä politisoitaviksi. Kansallinen turvallisuus ja kansallinen kilpailukyky ovat vanhastaan tällaisia asioita. Jotkut asiat taas ovat liian pieniä, jotta ne olisivat asianmukaisesti poliittisia. Tätä sääntöä rikkovaa toimintatapaa jotkut ovat viime aikoina kutsuneet siltarumpupolitiikaksi – ilmaus, jonka pilkallisen merkityksen tajuaminen on tosin työlästä sille, joka on kasvanut syrjäseudulla kelirikkoteiden takana.

Se, mitä pidetään poliittisena, on poliittisesti merkityksellistä. Siten politisoidaan ja epäpolitisoidaan tilanteita ja toimintoja. Poliitikantutkija Kari Palosta mukaillen voidaan sanoa, että politisointi on toimintatilan avaamista, vaihtoehtojen olemassaolon osoittamista, asioiden kiistanalaistamista.¹ Epäpolitisointi on kysymysten esittämistä välttämättöminä ja vastausten vaihtoehdottomina. Kummassakin tapauksessa kyse on vallasta. Tämä valta ei ole vain sitä, mitä toimijat käyttävät resursseinaan, vaan se muovaa toimijuutta itseään. Se on niiden kysymysten asettamisen valtaa, jotka kulloinkin tunnustetaan asianmukaisiksi – agendan asettamisen ja rajaamisen valtaa.

Tämä on yksi niistä näkökulmista, joita 1970-luvulla alkanut kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksen ns. lingvistinen käänne on avannut. Kielen merkitystä korostaakseen ei tarvitse väittää, että todellisuus on vain kieltä ja diskursseja tai peräti vain tutkijan kielellinen rakennelma. Se, miten maailma jäsennetään, käsitetään ja käsitteellistetään, on inhimillisen toiminnan ja toimijuuden olennainen ulottuvuus. Se on myös osa toiminnan ja toimijuuden muutosta. Näin ollen tutkittaessa politiikkaa historiallisesti myös se, mikä on poliittista ja mitä on poliittinen, on historiallinen kysymys.

Aikaisemmin systemaattisen politiikantutkimuksen edustaja tutki poliittista järjestelmää ja poliittista käyttäytymistä sen näkemyksen varassa, että tieteen teoreettisella kielellä voitiin määritellä yksiselitteisesti, mitä politiikka ja poliittinen ovat. Historiallisen politiikantutkimuksen eli poliittisen historian edustaja taas ei tehnyt suurta ongelmaa siitä, miksi hänen tutkimansa poliittiset ilmiöt olivat poliittisia. Sillä seikalla, että ne olivat poliittisia mahdollisimman

itsestään selvästi, oli kuitenkin arvoa, mikäli asianomainen haki poliittisen historian professuuria. Helsingin yliopiston poliittisen historian viranhaussa vuonna 1973 asiantuntijat katsoivat, ettei hakija Hannu Soikkasen sinänsä korkeatasoisessa maalaiskuntien itsehallinnon historiassa ollut mainittavasti poliittis-historiallista ainesta. Kunnallinen toiminta ei sitä ollut – sinänsä kiinnostava todiste suomalaisen politiikkakäsitteen vahvasta valtiollisuudesta, jota oli kuvastanut ja edistänyt sekin, että 'poliittinen' oli 1800-luvulla suomennettu 'valtiolliseksi' ja 'politiikka' 'valtiolliseksi toiminnaksi'.

Poliittisen historia on näkökulma, josta erityisesti mielenkiintoisia ovat asiat, jotka eivät ole ilmiselvän poliittisia. Poliittisen historiallistaminen merkitsee, että tutkija ottaa etäisyyttä sellaiseen, mikä hänen nykyisyydessään on annettua ja itsestään selvää. Tämä refleksiivisyys tarkoittaa muuta kuin vanha historistinen itsensä sammuttamisen ideaali. Tutkija ottaa etäisyyttä nykyisyyteensä, jotta hän välttäisi menneen alistamisen nykyisille maailman jäsentämisen tavoille JA koska hänen historiallisen tutkimustyönsä mieli on sanoa merkityksellistä nykyisyyden kysymyksistä. Koetan selventää ja perustella käsitystäni poliittisen historiasta ei niinkään erillisenä tutkimusteemana kuin näkökulmana, joka on tärkeä missä tahansa politiikkaa käsittelevässä historiallisessa tutkimuksessa.

Mitä on tutkittu tutkittaessa politiikkaa?

Käsityksillä siitä, mitä historioitsija tutkii tutkiessaan politiikkaa, on oma historiansa. Moni historioitsija ajatteli 1800-luvulla tutkivansa tällöin nimenomaan historiaa. "Historia on mennyttä politiikkaa, politiikka on nykyistä historiaa." Näin kiteytti 1890-luvulla Sir John Robert Seeley, Cambridgessä vaikuttanut historioitsija, Britannian maailmanvallan kasvun tutkija ja tukija.²

Seeley otti näin kantaa siihen, millaiset teot, toimijat ja voimat liikuttavat historiaa ja siten ansaitsevat tulla tutkituiksi. Tämä kysymys oli pitkään historioitsijoiden kiistojen keskiössä. Kiistoista tunnetuimpia on 1800- ja 1900-luvun vaihteessa Saksassa käyty metodikiista, *Methodenstreit*. Karl Lamprecht asetti kulttuurihistoriaksi kutsumaansa tutkimusotteen saksalaisessa historiantutkimuksessa vallinnutta poliittista historiaa vastaan. Kulttuurihistoria tarkoitti Lamprechtille lähestymistapaa, jolle kansakunnan historiassa olivat tärkeitä kansan ja sosiaalisten ryhmien elämään ja myös talouteen liittyvät kollektiiviset ilmiöt. Poliittinen historia merkitsi individualisoivaa, suurmiehiä korostavaa käsitystä historian kulusta. Se käsitteli valtiollisia tekoja ja tapahtumia, selitti niitä valtiomiesten valtiotaidolla ja piti näin ymmärrettyä politiikkaa varsinaisena historiana. Poliittinen historian ja kulttuurihistorian suhde ei ollut kahden erikoisalan työnjako, vaan kamppailu siitä, mikä oli merkittävää historiassa, millaiset voimat kuljettivat eteenpäin historiallista prosessia.

Kiistoilla historian liikevoimista oli yhteinen viitekehys. Se oli 1700-luvulla kehittynyt näkemys historiasta, joka liikkuu johonkin suuntaan, kehittyä tai edistyä. Yhteiseen viitekehukseen kuului myös 1800-luvulla noussut nationalismi. Kansakunta kohotettiin maailmanhistorian toimijaksi, jolla oli oikeus ja tarve omaan historiaan ja omaan valtioon. Kysymys siitä, mikä liikuttaa historiaa, täsmentyi kysymykseksi siitä, mikä liikuttaa kansakuntaa.

Historiantutkimusta suuntasivat kansakunnan ja kansallisvaltion ulkoiset ja sisäiset ongelmat. 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Suomessa historiantutkijat olivat määrittelemässä Venäjän-suhdetta koskenutta

"valtiollista kysymystä" ja luokkaristiriitoja koskenutta "yhteiskunnallista kysymystä". Menneisyyden tutkimisen näkökulmia muovasi myös kokemus ja odotus modernisoituvasta kansallisesta yhteiskunnasta. Siinä politiikka hahmottui, paitsi valtiomiesten valtiotaidoksi ja väestön elinoloista ja järjestyksestä huolehtimiseksi, myös kansaa kansalaisuuden välityksellä edustavaksi toiminnaksi ja päätöksenteon alueeksi, joka oli erillinen niin perheestä, taloudesta kuin hallinnostakin. Tätä tietä menneisyyden tarkastelu elämänalueittain alkoi näyttää luontevalta.

Kun poliittisen historian oppiaine perustettiin Helsingin yliopiston uuteen valtiotieteelliseen tiedekuntaan 1940-luvun puolivälissä, alaksi hahmoteltiin valtion sisäinen ja valtioiden välinen uudenaikainen politiikka. Tämän Ranskan vallankumouksen jälkeisen politiikan ominaispiirteiksi nähtiin toisaalta perustuslakiajattelu, toisaalta dynastisista näkökohdista vapautuneet valtioiden väliset suhteet. Poliittisen historian 'politiikka' viittasi valtiomiesten ja diplomaattien toiminnan lisäksi valtiollisen päätöksenteon instituutioihin, kuten hallitukseen, kansanedustuslaitokseen ja valtionhallintoon. Ajatusta oli suhteellisen vaivatonta jatkaa niin, että poliittisen historian kohdealueetta oli myös toiminta, jolla pyrittiin vaikuttamaan valtiolliseen päätöksentekoon: puolueet aatteineen ja ohjelmineen.

1960- ja erityisesti 1970-luvulla poliittisen historian politiikan kenttää koettivat laajentaa nuoren polven tutkijat, jotka tukeutuivat yhteiskuntatieteisiin ja etsivät vastauksia yhteiskunnallisten ja kansainvälisten muutosten haasteisiin. Tarkastelua laajennettiin valtioidenvälisistä suhteista kansainväliseen politiikkaan omana erityisenä järjestelmänään tai rakenteenaan sekä ulkopoliittikan sisäpoliittisiin edellytyksiin. Poliittisten toimijoiden piiriin nostettiin puolueiden lisäksi myös yhteiskunnalliset liikkeet, etujärjestöt ja lehdistö. Ja yhteiskunnasta valtioon suuntautuvan ja poliittisen järjestelmän sisällä tapahtuvan toiminnan – *politics* – lisäksi politiikaksi tunnistettiin myös valtiosta yhteiskuntaan suuntautuva toiminta, *policy*. Talous- ja sosiaalipolitiikka oli kiinnostanut poliittisen historian tutkijoita vain siinä määrin kuin kiistat näistä asioista vaikuttivat poliittisen järjestelmän toimintaan, kuten hallituksenvaihdoksiin, mutta talous- ja sosiaalipoliittisten päätösten toimeenpanoa ja seurauksia ei ollut ajateltu poliittisiksi asioiksi. Poliittisen historian poliittista pyrittiin nyt yhteiskunnallistamaan samalla kun historiaa pyrittiin tieteellistämään. Nämä pyrkimykset saivat pontta tulevaisuudennäystä, jossa valtio ja yhteiskunta yhdistyisivät laajentuvan demokratian ja yhä useampia elämänalueita kattavan suunnittelun tietä.

Odotushorisontti muuttui 1970-luvun jälkeen. Näkemys politiikasta jatkuvasti laajenevana elämänalueena menetti poliittista ja analyttistä voimaansa. Samaan aikaan Suomessakin saivat merkitystä historian tutkimuksen uudet lähestymistavat, jotka kyseenalaistivat niin totunnaiselle poliittiselle historialle kuin kuvaamallani tavalla yhteiskuntatieteellistetylle poliittiselle historialle – samoin kuin taloushistoriallekin – yhteisiä lähtökohtia.

Poliittisen ulottuvuuden kannalta

Sekä lingvistinen käänne että arjen historiaksi kutsuttu monimuotoinen tutkimusorientaatio ovat merkinneet sitä, että historioitsijoiden aiempia kyseenalaistamattomia lähtöoletuksia on siirretty sekä metodologisen pohdinnan piiriin että tutkimuksen kohdealueelle. Tämä koskee ajan, historian, yhteiskunnan ja sukupuolen käsittämisen ja käsittelemisen tapoja. Näitä on problematisoitu esimerkiksi tutkittaessa, miten ihmiset – tavalliset, alistetut, marginalisoidut, epätyypilliset tai eliittiin kuuluneet

– ovat jäsentäneet omaa elämänmenoaan ja sitä ehdollistaneita rakenteita.

Historiantutkimus on kuitenkin ollut julkisuudessa myös toisella tavoin, ja vielä näkyvämmiin. Neuvostoliiton romahduksen jälkeen tutkijat ovat täyttäneet ja onnistuneesti luoneetkin poliittista tilausta historialliselle tiedolle, joka selvittää Suomen kansainvälisen aseman, erityisesti neuvostosuhteiden dramatiikkaa. Avautuneiden arkistojen avulla historioitsijat ovat selittäneet Suomen selviytymistä tai tutkineet Suomen saamia vaurioita, paljastaneet salaisuuksia ja petoksia, ottaneet tehtäväkseen parantaa traumoja, etenkin niitä, joita itse kansakunnan – eikä siis vain konkreettisten ihmisten – on esitetty saaneen, kun Neuvostoliitto pääsi tai päästettiin sekaantumaan Suomen sisäisiin asioihin.

Miten näitä tämän hetken Suomessa erityisen elinvoimaisia historiantutkimuksen suuntia voidaan tulkita, jos näkökulmaksi otetaan poliittisen historia? Yksi mahdollisuus on sanoa, että arjen historiassa on tutkittu maailmaa, joka rakentuu *julkisen* ja *yksityisen* elämänsfääriin erottelun varaan, ja jäljitetty erityisesti yksityistä. Suomea Neuvostoliiton varjossa tulkitseva tutkimus taas on jäsentänyt maailman *julkisen* ja *salaisen* jaon mukaan ja etsinyt asioiden oikeaa laitaa salaisesta. Kummassakin tapauksessa on luotu kuvia ja mielikuvia siitä, mikä on poliittista ja mitä on poliittinen.

Poliittisen pohdintaan antaa virikettä hollantilainen aatehistorioitsija ja historianteorian tutkija Frank Ankersmit, joka kirjoittaa: "Historiankirjoitus on joko suorasti tai epäsuorasti politiikan historiaa tai se ei ole mitään. Ja kaikki ne historioitsijat ja historianteoretikot, jotka haluavat kieltää tämän, yksinkertaisesti eivät tiedä mistä he puhuvat." ³ Ankersmitin kanta näyttää äkkiseltään samalta kuin Sir John Robert Seeleyn toista sataa vuotta aikaisemmin. Eron havaitsee, kun huomaa Ankersmitin korostavan, että myös arjen historia on poliittista historiaa. Sir Johnin ajattelussa seikat, joita nykyinen arjen historia tutkii, eivät olleet historiaa, koska ne eivät olleet poliittikkaa. Ankersmitin sanoma taas voidaan tiivistää väitteeksi, että sikäli kuin arjen ilmiöitä, ja mitä tahansa menneisyyden tapahtumia ja tekoja, tutkitaan historiallisesti, niitä tarkastellaan poliittisina.

Niin Ankersmitin kuin saksalaisen käsitehistorioitsijan Reinhart Koselleckin mukaan historiallinen ja poliittinen ajattelu ovat lähtökohdiltaan, historialtaan, saman kolikon kaksi puolta. Koselleck luonnehtii kokemuksen ja odotuksen jännitettä 1700-luvulla kehittyneen modernin historiankäsitteiden peruspäätteeksi. Mennyt ajallistettiin, se muuttui ainutkertaisen ja peruuttamattoman tapahtumisen kuluksi ja siten syitä ja seurauksia arvioivan tarkastelun kohteiksi. Samalla tuleva avautui inhimillisen toiminnan perspektiiviksi ja vaihtoehtoja puntaroivan suunnittelun kohteeksi.⁴

Ankersmitin voi sanoa kehittäneen samaa ajatusta, kun hän esittää, että poliittista ja historiallista ajattelua yhdisti ja yhdistää huomion kiinnittäminen inhimillisen toiminnan erityiseen ulottuvuuteen, toiminnan tarkoitusten ja tarkoittamattomien seurausten suhteeseen. Kun historioitsija tutkii mennyttä toimintaa, hän Ankersmitin järjestyksessä mukaan tutkii sitä tavalla tai toisella tämän – olennaisesti ajallisen – ulottuvuuden kannalta. Ja juuri tätä samaa ulottuvuutta koskee myös se merkitys, jonka tutkija antaa menneisyydelle omassa nykyisyydessään, kun hän tulkitsee menneen jälkeä, lähteitään. Tätä voidaan kutsua historiallisen tiedon poliittiseksi mieleksi. Historiantutkimus saattaa suoraan tai rivien välissä julistaa, että puuttuminen historian,

yhteiskunnan tai talouden omalakisena, yksilöiden tarkoituksiin palautumattomaan toimintaan on vahingollista ja kostaantua ennen pitkää. Se voi myös väittää tai vihjata, että toiminnan tarkoitamattomat seuraukset häviäisivät, kun yhteiskunta tehtäisiin läpinäkyväksi ja ennakoitavaksi suunnittelutiedon avulla. Historiantutkimus voi kuitenkin myös korostaa toimintatilanteiden avoimuutta ja siten politisoitavuutta – muulloinkin kuin käsitellessään rakenteita paljastavia ja muuttamisen mahdollisuuksia avaavia vallankumouksellisia murroksia.

Monet historiantutkimusta arjen historiaan suuntaan uudistaneet ovat sanoutuneet irti poliittiseksi historiaksi kutsumastaan tutkimustavasta. Näin he ovat tulleet myötävaikuttaneiksi sellaiseen 'poliittisen' käsitteen rajaukseen, joka on myös arjen historian omien tarkoituksien vastaista. Vastakkainasettelu, jossa äänen antaminen tavallisille ihmisille, alistetuille ryhmille ja naisille on ei-poliittista historiaa ja eliitin, valtaapitävien ja miesten myötäily poliittista historiaa, on ongelmallinen.

Toisin kuin Ankersmit tekee, on kuitenkin otettava vakavasti myös se, että politiikka on institutionalisoitunut omaksi toimintalohkokseen tai –tasokseen. Poliittisen historia tarkoittaa yhdeltä tärkeältä osin politiikan institutionalisoitumisen ja siihen kuuluvien käsitteellisten jäsenysten ja puhetapojen historiaa. Se on myös politiikan institutionalisoitumisen säröjen ja haasteiden historiaa, esimerkiksi sen ajattelu- ja toimintatavan historiaa, jonka kiteyttää feministinen tunnus "henkilökohtainen on poliittista". Poliitiikan institutionalisointitakaan ei voida tutkia rajoittamalla politiikkaan. Poliitiikan rajojen muovautuminen on myös esimerkiksi talouden historiaa. Tästä voi vakuuttua, kun huomaa, miten vaikutusvaltaisella tavalla talouden toimijat määrittävät talouden epäpoliittiseksi toiminnaksi ja edellyttävät, että talouspolitiikkakin on epäpoliittista.

Perusteltua on kuitenkin jäljittää myös modernin yhteiskunnan sektorijaon läpäisevää poliittista. On mahdollista ja mielekäs tutkia historiallisesti teknologian, talouden tai ympäristön poliittisuutta. Kaikki ei ole politiikkaa eikä ehkä politisoitavissakaan, mutta mitä moninaisimpia toimintoja voidaan tarkastella niiden poliittisen aspektin tai ulottuvuuden kannalta. Tämä edellyttää kuitenkin tutkijalta teoreettisia valintoja ja osallistumista kamppailuun käsitteistä ja kielestä.

Poliittisen historiaa tutkiva joutuu ottamaan kantaa myös taloudellisista välttämättömyyksistä ja darwinistisesta olemassaolontistelusta kertovaan globalisaatioretoriikkaan. On hyviä perusteita pitää kestävämmän muutostilaa, jonka mukaan kansallisvaltiot ovat nopeasti häviämässä. Jo globaalin talouden kilpailumekanismit ylläpitävät kansallisia näkökulmia ohjattaessa huomion kansallisen kilpailukyky-yhteisön rakentamiseen. Kuitenkin politiikan ja poliittisen kansallisvaltiollinen määrittelykehys on menettänyt aiempaa itsestäänselvyyttään globalisaation ja Euroopan integraation myötä. Tämä koskee myös kansainvälisiä suhteita, ajattelu- ja toimintamallia, jonka mukaan maailma koostuu toisiinsa rajoittuvista suurista ja pienistä kansallisvaltioista ja valtioiden keskinäisistä suhteista. On avautunut mahdollisuuksia uusiin historiallisiin kysymyksenasetteluihin. Ne koskevat esimerkiksi nationalismin ja kansakunnan rakentumisen tai kylmän sodan maailman monikerroksista poliittisuutta ja siinä myös menneelle annettujen merkitysten, joka päivä läsnä olevan historian, poliittisuutta. Uudet kysymyksenasettelut edellyttävät osallistumista kansalliset ja tieteenalarajat ylittäviin tutkimuskeskusteluihin, ja tähän erityisesti nuorilla tutkijoilla on vahvaa tahtoa.

Viitteet:

1. Esim. Kari Palonen, *Kootut retoriikat. Esimerkkejä politiikan luennasta.* Sophi, Jyväskylä 1997, 16–19. (Takaisin tekstiin.)
2. Kiteytys on Seeleyn postuumina ilmestyneestä teoksesta *The Growth of British Policy* (1897). Linaa häntä toisen käden lähteen mukaan: Peter Burke, "Overture: the New History, its Past and its Future", Peter Burke (ed.), *New Perspectives on Historical Writing.* Polity Press, Cambridge 1991, 3. (Takaisin tekstiin.)
3. Frank Ankersmit, *Historical Representation.* Stanford University Press, Stanford 2001, 272. (Takaisin tekstiin.)
4. Reinhart Koselleck, *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten.* Suhrkamp, Frankfurt am Main 1979, 349–375; Reinhart Koselleck, *The Practice of Conceptual History. Timing History, Spacing Concepts.* Stanford University Press, Stanford 2002, 2–19. (Takaisin tekstiin.)

**VTT Pauli Kettunen on Helsingin yliopiston
Valtiotieteellisen tiedekunnan
Yhteiskuntahistorian laitoksen poliittisen
historian professori.**

ENNEN JA NYT
Historian tietosanomat